

ПЕЈЗАЖИ КУЛТУРЕ САВРЕМЕНОГ ДРУШТВА

(Јелена Петковић: *Савремено друштво и културне промене*, Филозофски факултет у Нишу, Ниш, 2020)

Током 2020. године нашу социологију обогатила је књига Јелене Петковић *Савремено друштво и културне промене* у издању Филозофског факултета у Нишу. Књигу чине: предговор, четири тематске целине, а пети део књиге чине закључна разматрања: литература, регистар имена и белешка о аутору.

На почетку се упућује на мотиве и циљеве. Књига је плод деценијског рада у социокултуролошком пољу истраживања. Циљ се састоји у идентификацији, операционализацији и критичком промишљању најважнијих обележја културе савременог друштва. Свесна тежине циља који је поставила, ауторка напомиње да истраживање не тежи дефиницијама, већ мапирању проблема савременог друштва. Указује се на то да није реч о социолошким уопштавањима, већ о анализи пракси свакодневице нашег доба из којих „избија“ култура у најразличитијим облицима.

Прва тематска целина „Култура, појединац, друштво“ културу третира као један од оних неухватљивих појмова који се изнова морају дефинисати. Појам не подразумева само активности прикупљања и чувања културних добара у институцијама. Култура се не може изједначити с васпитањем, образовањем или уметничким стваралаштвом. Тумачења културе ове врсте припадају елитистички оријентисаним духовима. Иако делимично тачна, она не обухватају све аспекте културе. Човеково делање је многозначно и разноврсно. Оно укључује: идеје, веровања, вредности, идентитете, симболе, религије, медије, понашања која обликују укупни израз друштва. Сажет увид у антрополошке теорије зачињу идеје Кребера и Клакохона, а довршавају савремена тумачења Коковића и Лазара. Овим је указано на богатство феномена културе. Вредан пажње је навод Ратка Божовића којим се скреће пажња на то да су софисти културу супротстављали изразима ексклузивности грчког племства. Знање и добро васпитање се супротстављају наслеђеним друштвеним привилегијама. На релације између културе у смислу образовања и ширег значења појма указао је Тајлор одређењем културе као сложене целине која обухвата: схватања, знања, веровања, уметност, морал, обичаје и друге друштвено установљене тековине.

Пажљиво пропитивање дефиниције културе не губи из вида чињеницу да је човек и креација и креатор културе. Он затиче и употребљава многобројне традицијом пренесене културне вредности, али их и преображава, употпуњује. „То нас наводи на закључивање о својеврсној антрополошкој посредованој и заснованој дијалектици социокултурних детерминизама, при чему је човек не само креатор културе и друштва, већ нужно и њихова (културна и друштвена) креација.“ Начини на које се у животној

практи одвијају ови утицаји илустровани су посредством културног дијаманта, концепта Венди Гринзволд. Културни дијамант има четири тачке: стваралац, културни објект, прималац и друштвени свет. Оне формирају шест веза међу конститутивним елементима. Тачке по себи не чине разрешење суштинских карактеристика културе. Кључ је у њиховој повезаности.

Опште одреднице културе у складу с истраживачким циљем: приказивање културе и културних промена у нашем времену, експлицирају се у тематској целини „Савремено друштво и култура“. Савремено друштво је детерминисано променом. Најважније промене почеле су се дешавати с модернизмом почетком 20. века. „Трансформације у сфери културне хијерархије најочитије се огледају у легитимизацији масовне и популарне културе.“ Техничка достигнућа доприносе обогаћивању облика симболичке културе. Заједно с Клосковском, ауторка истиче да су техничка средства омогућила лакшу организацију преношења и прихватања културе. С правом је уочено да се садржаји масовне културе не свде на могућности њених тематских оквира посредством технике. Однос технике и културе представља неисцрпно поље истраживања. У друштву у коме се кич творевине серијски производе, с једне, а традиционална уметност је затворена у себе, с друге стране, јављају се авангардни покрети пропитујући улогу техничких средстава у стварању културе и искорачују изван успостављених уметничких и друштвених конвенција.

Паралелизам припадности друштвеној класи и типу укуса дефинишу идентитете током 20. века. Крајем 20. и почетком 21. века однос класе и укуса се поништава. Културна потрошња елитних слојева сад се суштински не разликује од оних с дна друштвене лествице. Техничка средства омогућила су доступност културних садржаја највећем броју људи без обзира на њихов образовни статус, економски положај или припадност идентитету. Културне промене захватају не само друштвене слојеве, већ и сва друштва без обзира на степен њиховог друштвеног развоја. Променама културних пракси које постају интензивније од средине 20. века допринос дају супкултурни покрети оличени у популарној музици 60-их и 70-их година.

Култура која настаје у 20. веку именује се као култура која се легитимише различитостима. Потоњу формирају све разноврснији идентитетски дискурси, њихово прожимање и диференцирање. У предмодерности идентитети су се фундирали око митских и религијских симбола као постојани. Јединствени идентитет одређивао је целокупни живот појединца. Од средине 20, а посебно од почетка 21. века, нужно је говорити о променљивим, флуидним или вишеструким идентитетима.

Истакнуто је да се развој савременог друштва не може целовито испитивати и објашњавати без сагледавања културне димензије. Како су глобалне развојне политике представљале одговор на процесе модернизације и урбанизације, постепено се почео увиђати значај културне детерминанте развоја. Истицање културолошког аспекта исходи у снажнијем заговарању „културног преокрета у развоју“. За сагледавање друштвеног развоја и промена више није довољно испитивати економске и политичке организације и институције друштва, већ и укупно културно наслеђе и актуелни амбијент за његово подстицање. Култура упоредо с другим факторима друштвеног развоја, „припрема, стимулише и усмерава те промене“. Од посебног значаја у оквиру

питања примене развојних пројеката јесте улога вредности. Такво полазиште је прихватљиво како за „културне традиционалисте“, тако и за „културне модернисте“. Било који од приступа друштвеном развоју недвосмислено се залаже за укључивање културе при процењивању степена развоја. Ауторка ипак запажа: „У стварности посебно у случају транзиционих (постсоцијалистичких) друштава догађа се потискивање многих елемената културе на друштвену маргину.“ Овоме се придружује и пропитивање односа између културе и одрживог развоја. Истиче се да се ово питање више не може посматрати кроз стари троугао развоја, који су чиниле економија, социјална једнакост и животна средина, већ се афирмише концепт који указује на то да се култура разумева као детерминанта одрживог развоја. Култура концептуално наткриљује економију, управљање, социјалну једнакост и животну средину. Она је, како у идејном погледу, тако и на практичном плану (образовање, вредности, норме), нужан услов промишљања и остваривања одрживог развоја. Закључује се да је ово више теоријски захтев него стварно стање. Протеклих година из извештаја о одрживом развоју појмови сродни појму културе имају мање процентуалног учешћа у односу на појмове друштва, економије и животне средине.

Питање развоја и еколошких тема се повезује с појмом глобализације. У складу с постављеном тезом испитује се важност културне димензије ових процеса. Глобализација подразумева перманентно прожимање различитих економских, политичких и културних утицаја у светским размерама. Оно води формирању, редефинисању и новом стварању идентитета. Актуелне промене у први план избацују однос према другом и пропитивање сопственог идентитета. Тај процес приказује се кроз стадијуме који се одвијају један за другим и то: културна хомогенизација (глобализација), културни плурализам (локализација) и хибридизација, као вид симбиозе глобалног и локалног, при чему се ауторка у објашњењу служи запажањима Роланда Робертсона.

Претходни садржаји назначили су пут којим Петковићева у своме истраживачком подухвату жели даље ићи. Аутор и читалац, путујући заједно, упознају пејзаж културног диверзитета. У овом делу књиге посебну пажњу привлачи проблем културне блискости или удаљености друштвених група. Културне релације међу њима немају исту тежину, већ зависе од контекста, социјалног потенцијала, као и политичких, економских и других интереса. На однос према разноликостима утичу и културне насlage традиције. На скали уважавања културног диверзитета нетолерантност указује на ауторитарност. Упућује се на битност културног диверзитета не само као идеолошке платформе неког погледа на свет, већ се он третира као чињеница савремене културе.

Следећи одељак се згодно наслања на претходно разматрање питања сагледавајући правни оквир културног система. У средишту је оцртавање путање коју друштво треба да пређе од заснивања културних потреба до афирмације културних права. Окосницу чине одједи расправе између културних релативиста и њихових критичара. Први сматрају да концепт људских права и демократије није универзалан, тј. различито се перципира у разним културама. Вредности су производ социјалних конструкција посебних култура. Критичари су упозорили на негацију културних универзалија. Међу нашим ауторима, Никола Божилковић упозорава на то да буквално схваћено право на различитост може довести до несагледивих последица – сексизма, ксенофобије или

расне мржње. Или како то ауторка каже: „У појединим земљама савременог света велики број деце и младих још увек није у прилици да оствари право на образовање, које спада у једно од основних људских и културних права.“

Питање културног диверзитета оцртава сазнајне циљеве и пружа увид у културну праксу свакодневног живота, која попуњава простор између теоријског промишљања, декларација, владиних и невладиних тела за питања културе и живота у стварном окружењу. Концепт о мирном суживоту различитих националних, конфесионалних и других културних идентитета Семпринија се показао мањкавим. Поред теоријских слабости, доведен је у питање и због пледирања за мултинационалне компаније. Даје се предност интеркултурним концепцијама које наглашавају међусобно прожимање вредности различитих култура, подразумевајући константне интеракције културних ентитета за чији успех могу гарантовати комуникативно компетентни актери у чијој основи леже недискриминаторне друштвено-културне праксе.

Савремено друштво и културне промене Јелене Петковић је вредно дело савремене социологије. Поред импозантног броја референци, књига садржи и низ илустрација, занимљивости и емпиријских података који имају и описну функцију, али и квалитет сведочанства о култури савременог друштва. Потребно је истаћи укупни списатељски таленат ауторке, која с лакоћом демонстрира афинитет за комуникацију с публиком, предоченом у стилским списатељским решењима. Књига се, осим академској јавности, препоручује и широј публици, дакако студентској популацији.